

Makale Gönderim Tarihi: 13.03.2020 Makale Kabul Tarihi: 21.05.2020

Çeviri Makalesi

RÂVİLERİN İRSÂLDA BULUNMA SEBEPLERİ*

Tahsin KAZAN**

İsnâd; Hz. Peygamber'in asrından itibaren başlamış, sahabe ve sonraki dönemde gelenler bu hususa önem vermişlerdir. İsnada zaruret ve ihtiyaç arttıkça her dönem isnâd aranır olmuştur. Ancak sahabe ve tabiîn dönemlerinde bazı hadis râvileri isnâdı zorunlu bir husus olarak görmemişlerdir. Zira yaşadıkları asır sıdk ve emanet asrıydı. Ayrıca yalan ve fitne de yaygınlık kazanmamıştı. Nitekim bu iki haslet (yalan ve fitne), rivayetin asabiyet, heva ve şahsî çıkar doğrultusunda şekillenmesinde etkili olabilecek kadar yaygınlaşmamıştı. Ancak sünnet (hadis) kitaplarını araştıran bir araştırmacı, yeterince mürsel rivayetlerle karşılaşabilmektedir. Endişe veren ise, bu tür rivayetlerin büyük muhaddis ve râvilerden gelmesidir. Bundan dolayı bu râvilerin neden irsâlde bulduklarına dair araştırma gereği ortaya çıkmıştır. Bu çalışma, bu ihtiyaca cevap vermek için yapıldı. Bildiğimiz kadarıyla hadis literatüründe konuya dair ne bir kitap ne de müstakil bir çalışma yapılmış, var olan bilgiler de mutekaddimûn ve bazı muasır âlimlerin eserlerinde dağınık bir şekilde yer almıştır.¹

Atıf: Kazan, Tahsin. "Râvilerin İrsâlda Bulunma Sebepleri", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 25:1 (2020): s. 131-152.

* Bu çalışma, Abdülkerim Ahmed el-Vüreykât'in "Esbâbu irsâli'l-hadîs 'inde'r-ruvât" adlı makalesinin çevirisidir. *Mecelletu'l-Câmi'ati'l-Ürdüniyye*, Sayı 1, Yıl 2002, s. 42-55.

** Tahsin Kazan, Dr. Öğr. Üyesi, Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, tkazan12@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-7675-9000.

¹ Bkz; İbn Abdilberr, Yûsuf b. Abdullah, *et-Temhîd lîmâ fi'l-Muvatta mene'l-me'ânî ve'l-esânîd*, thk. Mustafâ b. Ahmed el-Alevî ve Muhammed Abdülkerim el-Bekrî, c. 1, s. 17; Hatîb el-Bağdâdî, Ahmed b. Alî b. Sâbit, *el-Kifâye fi İlmi'r-rivâye*, Medine-i Münevvere: el-Mektebetü'l-İlmiyye, s. 411; el-'Alâî, Selâhuddîn Ebû Saîd b. Halîl, *Câmi'u't-tahsîl fi ahkâmi'l-merâsîl*, thk. Hamdî Abdülmecîd es-Silfî, Beyrut: Mektebetü'n-Nahdeti'l-Arabî, 1986, s. 88; İbn Hacer Askalânî, Ahmed b. Alî b. Muhammed, *en-Nüket 'alâ Kitâb İbni's-Salâh*, thk. Rabî' b. Hâdî 'Umeyr, Riyad: Dâru'r-Râye, 1988, c. 2, s. 555; İbn 'Âşûr, Muhammed Tâhir, *Keşfu'l-muğatta 'ani'l-me'ânî ve'l-elfâzi'l-vâkia fi'l-Muvatta*, Tûnus: Şirketü't-Tûnisiye, 1976, s. 25; Ömer Abdülazîz, *el-Hasanu'l-Basrî ve hadîsu'l-mürsel*, Ammân: Dârü'l-Beşîr, 1992, s. 347; Sağîr, Hisse bnt., Abdülazîz, *el-Hâdisü'l-mürsel beyne'l-kabûl ve'r-redd*, Cidde: Dârü'l-Endülüsi'l-Hadrâ, 2000, c. 2, s. 366.

Ehl-i ilm'in, mürsel hadisin manasında ihtilâf ettiklerini bu mukaddimede işaret etmemiz gerekir. Benim bu çalışmada esas aldığım ve üzerine çalışmayı bina ettiğim; muhaddislerin mürselden kastettiği geniş anlamı olan inkitâ'dır.² el-Bağdâdî (ö. 463) rahmetullah aleyh mürseli: "isnâdı munkatî' olup muhaddisin kendisinden hadis işitmediği şeyhten rivayet etmesi" şeklinde tanımlamıştır.³ Merâsil kitapları, mürsel kavramının mutekaddimun döneminde kullanılan bir kavram olduğunu göstermektedir. Nitekim bu tür eserlerde sahabeden sonra inkita çokça görülmektedir. Ebû Dâvûd'un (ö. 275) *Merâsil*, İbn Ebî Hâtım'ın (ö. 327) *Merâsîl*, 'Alâî'nin (ö. 761) *Câmiu't-tahsîl fî ahkâmi'l-merâsîl*, Ebû Zur'a el-İrâkî'nin (ö. 726) *Tuhfetu't-tahsîl fî zikrî ruvâtî'l-merâsîl* vb. mürseli konu eden eserlerde sahabeden sonraki râviler de inkitâ' bariz bir şekilde görülmektedir.⁴

İrsâl sebeplerini ele aldığım bu çalışmada konuyu üç ana başlıkta toplamaya karar kıldım.

- a. İrsâlda bulunan râviden kaynaklanan sebepler (mürsil),
- b. Kendisinden irsâlde bulunulan râviden (mürsel 'anh) kaynaklanan sebepler,
- c. Mürsel rivayetten kaynaklanan irsâl sebepleri.

Allah'a hamd olsun çalışma ile ulaştığımız önemli sonuçları bir hatime ekleyerek tamamladık.

1. İrsâlda Bulunan Râviden Kaynaklanan Sebepler (Mürsil)

1.1. Ravînin Hocasını Unutması

Neredeyse hiçbir beşer nisyân/unutkanlıktan beri değildir. Unutkanlık, insan fitratından olup kaçınılmaz bir olgudur. Kur'an bu hakikati şöyle vurgular: "Biz daha önce Âdem'den söz almıştık, fakat o unuttu; biz onda yeterli bir kararlılık görmedik."⁵ Her ne kadar sahabe nesli (r. anhum) zabt, hıfz ve güçlü bir belleğe sahip olma hususunda ve de Hz. Peygamber'in hadislerini nakletmekte çoğunluğu oluşturmuşlarsa da bazıları için unutkanlık peyda olmuştur. Bu hususu onlardan birden fazla kişi itiraf etmiştir. Enes b. Malik (ö. 92) kendisine bir konu sorulmuş o, gidin Hasan el-Basrî'ye sorun demiş, onlar "Yâ Ebâ Hamza biz size soruyoruz, siz de Hasan el-Basrî'ye sorun diyorsunuz,"

² Mürsel hadisin tanımı için bkz; 'Alâî, *Câmiu't-tahsîl*, s. 23-32; Sağır, *el-Hadisü'l-mürsel*, c. I, s. 180-204.

³ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-mutafakkîh*, thk. İsmâil el-Ensârî, Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1980, c. I, s. 291.

⁴ Bkz; Avnî, Şerîf Hâtım b. 'Ârif, *el-Menhecü'l-muktarah li fehmi'l-mustalah*, Riyad: Dâru'l-Hicre, 1996, s. 230-234.

⁵ Tâhâ, 20/115.

dediler. Bunun üzerine o şöyle dedi: "Biz de işittik o da işitti o, hıfz etti biz ise unuttuk" şeklinde cevap vermiştir.⁶

Abdullah b. Ömer (ö. 73), tâbiînlerin büyüklerinde olan 'Âmir eş-Şa'bî (ö. 100)'nin Megâzî'den söz ederken yanından geçer. O ise şöyle diyordu: "Megâzîyi benden daha iyi bilip hıfz eden bir kavmi (sahabeyi) gördüm."⁷

Tâbiûn ve daha sonraki devirlerde rivayet dairesi yaygınlık kazanınca ve hadis ilmine yöneliş de artınca hadis tahammül ve edâ noktasında artan rihlelerin râvinin rivayet ettiği şeyhlerin sayısının çoğalmasına neden olmuştur. Bu da tahdîste (hadis rivayetinde) bulunan râvilerin bazı hocalarının ismini unutmamasına veya isimlerini tam zabt etmemesine yol açmıştır.⁸

Belirttiğimiz üzere bazı râviler, hocasının ismini unuttuğunda, hocanın adını zikretmeden onun hadisini mürsel olarak rivayet etmiş olabilir. Râvinin böyle davranması, hata ve yalana düşmemek için vehm üzerinde rivayet etmemesi özellikle şeyhini sika olarak ve mürsel metni de sağlam görmesi hata ve yalana düşmemek ve vehm ile rivayette bulunmamak için rivayeti (mürsel olarak edâ) etmiştir. Mutekaddimûn ve muteahirûn dönemi âlimlerinden bazı nakiller bu sebebin kesin olarak varlığını ortaya koymaktadır. İbn Abdilberr el-Endülüsî (ö. 463), şöyle demiştir: "Hadiste irsâlda bulunan kişi hadisi kendisine aktaran kişiyi unutmuş olabilir. Ancak hadisin bir önceki kaynağını biliyorsa doğrudan ondan rivayet etmesinde bir sakıncası yoktur. Özellikle râvinin usûlü, Malik ve Şu'be gibi sadece sika olan râvilerden hadisi almak olduğunda böyle davranması (hadisin sıhhatine) zarar vermez."⁹

Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463), mürsel ve muttasıl olarak rivayet edilen haberleri ele alırken tartışmaya açtığı bu konuda şunları söyler: "Hadisçilere göre vasl eden râvinin irsâli cerh değildir. Bu husus onun için tezkîbe sebep de sayılmamalıdır. Zira bu tür rivayetler, onu mürsel olarak rivayet edenlerin nezdinde müsned olabilir. Ancak râvinin (bu yöntem ile) hadisi mürsel olarak rivayet etmesi bir gaye veya unutkanlık çerçevesinde değerlendirilmelidir."¹⁰

El-'Alâî (ö. 761) ise, irsâlin bir kısım sebeplerini ele alırken şunları yazar: "irsâlda bulunan kişi, kendisinden hadis aldığı şeyhi unutmaması ancak hadisin metnini iyice kavraması halinde mürsel olarak zikretmesidir. Zira (irsalde) bulunan râvinin asıl metodu, sika olan Mâlik b. Enes ve Şu'be gibi râvilerden

⁶ İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd b. Manî', *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, Dâru Sâdır, Beyrut: 1985, c. VII, s. 176.

⁷ Zehebî, Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Tezkiretü'l-huffâz*, thk, Abdurrahman b. Yahyâ el-Muallimî el-Yemânî, Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, c. I, s. 82.

⁸ Örnekler için bkz; el-Vureykât, Abdülkerim, *el-Vehm fî rivâyâ muhtelifi'l-emsâr*, Riyad: Edvâu's-Selef, 2000, s. 255-258.

⁹ İbn Abdilberr, *et-Temhîd*, c. I, s. 17.

¹⁰ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 411.

rivayet almaktır. İrsâl bu (nitelikteki) rivayetlere zarar vermez.”¹¹ İbn Hacer (ö. 852) de bu hususu kitabı olan *en-Nüket ‘alâ (kitâbi) İbni’s-Salâh*’ta zikretmiştir.¹²

Son dönem âlimlerinden olan Şeyh Muhammed et-Tâhir b. ‘Âşûr et-Tûnusî (ö. 1393) de bu hususa dikkat çekmiştir. O, şöyle der: “Selefin genel rivayetleri kitâbete değil hıfza dayanmaktaydı. Bazen ortaya çıkan unutkanlık muhaddisin râvinin ismini unutmamasına neden olabileceğinden mervînin (metnin) sıhhatine itikâd etmesi, rivayetin kabulü noktasında zannının oluşmasına neden olmuştur.”¹³ Ayrıca bu hususu, son dönem âlimesi Hassa es-Sağîr, *el-Hadîsü’l-mürsel beyne’l-kabûl ve’r-redd* adlı eserinde zikretmiştir.¹⁴

Râvilerin Hocalarını Unutmaları ve Hadislerini Mürsel Olarak Rivayet Etmelerinin Örnekleri:

1. İbn Sa’d, *et-Tabakât* kitabında Ali b. Zeyd (ö. 131) isnâdıyla yer verdiği rivayette Ali b. Zeyd der ki; Hasan’a (el-Basrî) bir hadis söylemiştim. O da onunla tahdiste bulunuyordu. Ona bu hadisi size kim nakletti dedim. Bilmiyorum dedi, ben de ona: ‘Bunu size aktaran benim,’ dedim.”¹⁵

2. İbn Ebî Hâtım kendi isnâdı ile Şu’be’den tahric ederek onun şöyle dediği nakleder: “Ben Hammâd’a (İbn Ebî Süleymân’a) soru sorardım, o da bana cevap verirdi. Ben (İbn Ebî Hâtım’a) (bunları İbrahim’den mi naklediyorsun, dedim. O da hatırlamıyorum, unutmuş olabilirim derdi.”¹⁶

Bu her iki örnekte Hasan Basrî ve Hammâd b. Ebî Süleymân’ın hocalarını hatırlamadıklarını gördük. Vehme düşmemek endişesiyle unutkanlığı da sebep göstererek hadislerini mürsel olarak rivayet etmişlerdir.

1.2. Öğrencilerin Hocalarına Güvenmeleri

Hadis râvileri, isnâda ihtiyaç hissettiklerinde onunla ilgilenmeye başladılar. Bunun neticesinde hadisleri rivayet ve edâ ettiklerinde isnâdı zikretmek zorunda kaldılar. Hadis edasında bulunanlardan biri isnâdı zikretmediğinde, öğrencileri ondan izahat istemişlerdir. Bazen öğrencilerin özellikle hocaları ilim ve zabt ile meşhur olduklarında kendilerine isnâdı sormadıkları da olmuştur. Bu durum, onların hocalarına olan güvenlerindedir. Zira onlar genelde sika olan râvilerden hadis almışlardır.

¹¹ ‘Alâi, *Câmiu’t-tahsil*, s. 88.

¹² İbn Hacer, *en-Nüket*, c. II, s. 555.

¹³ İbn ‘Âşûr, *Keşfu’l-muğatta*, s. 25.

¹⁴ Sağîr, *el-Hadîsü’l-mürsel*, s. 368.

¹⁵ İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-kübrâ*, c. VII, s. 165; Mizzî, bu rivayeti bazı ilavelerle nakletmiş ancak o bunu “sika” bir râviden Hasan (el-Basrî)’nin sözü olarak almıştır. Bkz; Mizzî, Yûsuf b. Abdurrahman b. Yûsuf, *Tehzibü’l-kemâl fi esmâ’ir-ricâl*, thk, Beşşâr ‘Avvâd Ma’rûf, Beyrut: Muessesetü’r-Risâle, 1400/1980, c. VI, s. 121-122.

¹⁶ İbn Ebî Hâtım, Abdurrahman b. Muhammed b. İdrîs b. el-Münzir, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, Beyrut: Daru İhyâu’t-Türâsi’l-Arabî, 1271/1952, s. 165.

Konu ile ilgili Tâhir b. 'Âşûr şöyle der: "Selef râvileri (isnâd konusunda) ısrarcı değildiler. Şeyh, hadisi mürsel olarak rivayet ettiğinde kimden rivayet ettiğini sormazlardı. Zira onlar şeyhlerinin adaletine ve zabtına güvenirlerdi."¹⁷

Öğrencilerin hocalarını sika görmelerinden dolayı irsâl etmelerinin örnekleri:

1. Hâlid b. Nezzâr el-Gasânî el-Eylî (ö. 222), hocası el-Evzâ'î (ö. 157)'nin hocası Hassân b. 'Atiyye (ö.130)'den mürsel olarak rivayet edince (Halid) ona Hasan b. 'Atiyye'nin (bu rivayeti) kimden aldığını sordu. (Evzâ'î) Hasan b. 'Atiyye gibi bir râviye mi kimden almıştır, diyeceğiz.¹⁸ Bu durum, Evzâ'î'nin hocası Hasan b. 'Atiyye'ye (hadisi) kimden aldığını sormaması onun nezdinde sika, ilim ve fıkıh bilgini olmasındandır.¹⁹

2. İbn Ebî Hâtım kendi isnâdıyla Şu'be' (ö. 160)'den rivayet ettiğine göre, Şu'be der ki; "Katâde ile otururdum. Bir şeyi (hadisi) zikrettiğinde isnâdını sorardım. Etrafındaki hocalar: Katâde'nin kendisi isnâddır, derlerdi. Bunun üzerine susardım. Yanında çok bulundum. Bir şey aktarınca ona hatırlatır o da benim konumumu bildiğinden daha sonra isnâdını bana söylerdi.²⁰ Katâde'nin öğrencileri, "Katâde seneddir" sözlerine bakıldığında onun tahdisini isnâdsız kabul ettiklerini zira onların nazarında o, ilmi, hafızası ve hocaları ile sikadır. Bu itibarla hadisi kimden aldığını sormayı gerektirecek bir sebep yoktur. Onlar da ondan hadis işittikleri gibi mürsel olarak rivayet ederlerdi.

Katâde'ye hadisi kimden aldığı sorulduğunda öfkelenmesi bu sebepten olsa gerek.²¹ Zira o, bunu sika ve haber nakletmede bir şüphe olarak görmekteydi.

1.3. İsnadın Tamamını Zikretmede Râvinin Gevşek ya da Kusurlu Davranması

Muhaddislere göre kural; râvinin kendisinden rivayet aldığı kişiye varıncaya kadar isnâdı tam olarak zikretmesidir. Ancak bazı râviler, gevşek veya kusurlu davranmalarından dolayı isnâdın bir kısmını zikrederler. Zira râvi de diğer insanlar gibi zindelik ve gevşeklik gibi hallere maruz kalabilir.

İmâm Müslim (ö. 261), bu hususu, irsalin sebeplerinden bir sebep olarak kabul eden muhaddislerdendir. O, *Sahîh*'in mukaddimesinde muhaddislerin

¹⁷ İbn 'Âşûr, *Keşfu'l-muğatta*, s. 26.

¹⁸ İbn 'Adî, el-Abdulah *el-Kâmil fî du'afâi'r-ricâl ve 'ilel'l-hadis*, Beyrut: Daru'l-Fıkr, 1958, c. I, s. 100.

¹⁹ Hasan b. 'Atiyye'nin tercemesi için bkz; Zehebî, Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, thk. Şu'ayb el-Arnaût, Beyrut: Muessesetü'r-Risâle, 1990, c. V, s. 466-468; İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Tehzîbu't- tehzib*, Hindistan: Dâiretü'l-Me'ârifî'n-Nizâmîyye, 1352, c. II, s. 251.

²⁰ İbn Ebî Hâtım, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, c. II, s. 166.

²¹ İbn Ebî Hâtım, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, c. II, s. 167.

tartıştığı meşhur ihtilafı konu olan “mu’an’an isnatta” likânın şart oluşu hususunda kendi görüşünü desteklemek için irsâlin sebeplerinden bir sebebe işaret sadedinde likânın şart olmadığını şu şekilde beyan eder: “Her bir râvi için nâzil isnâdla hadis rivayet etmek mümkündür. Başkalarına ait olan bazı hadisleri işitip sonra da bu rivayetleri bazen kendilerinden duymuş olduğu kimselerin ismini vermeden mürsel olarak rivayet etmek de mümkündür. Bazen de râvi neşesi yerinde olur, kendisinden hadis tahammül ettiği râviyi zikrederek irsâli terk edebilir.”²²

Müslim, mukaddimede ayrıca şunu da söyler: “Râvilerin kimi halleri vardır. Bazen hadisi kimden işittiklerini söylemeden mürsel olarak naklederler. Bazen de sevinçli olurlar duydukları gibi isnâdlı aktarırlar. Şayet nâzil veya ‘âli isnâdla rivayeti almışlarsa onu rivayet edenler mutlaka belirtirler.”²³

İmâm Müslim bu konuda birkaç örneğe yer vermektedir. Ben sadece bir tanesi ile iktifa edeceğim. Bu sebebe örnek Eyyûb es-Sahtiyânî, İbnü’l-Mübârek, Vekî’, İbn Numeyr ve onlardan bir grubun, Hişâm b. ‘Urve > babası > ‘Âişe (r.a.)’dan naklettiklerine göre, o, “Ben Rasûlullah’a hem ihramda hem de ihramsız iken bulduğum en güzel kokuyu sürerdim” demiştir.

Bizzat bu rivayeti, Leys b. Sa’d, Dâvûd el-‘Attâr, Humeyd b. Esved, Vuheyb b. Hâlid ve Ebû Usâme de Hişâm’dan şu isnâd zinciri ile > Osmân b. ‘Urve > ‘Urve > ‘Âişe Hz. Peygamber’den nakletmişlerdir.²⁴

Bu ilk örnekte, Hişâm b. ‘Urve mezkûr hadisi babasından doğrudan aktarmış; ikinci rivayette ise, zihni zindede olunca babasıyla arasındaki vasıta olan öz kardeşi, Osman b. ‘Urve’yi hatırlamıştır. Buna göre Hişâm bu hadisi hem muttasıl hem de mürsel olarak rivayet etmiş oldu. Daha önce de geçtiği üzere İmam Müslim, bu durumu zihni uyanıklık ve tembelliğin sonucu olarak değerlendirmiştir.

Biri şöyle itiraz edebilir; neden bu hadisi Hişâm’ın bir kez doğrudan babasından, bir kere de kardeşi Osman aracılıyla babasından dinlediğini söyleyip her iki rivayetin muttasıl olduğu söylenemez mi? Bu (itiraza) cevap olarak: Hişâm b. ‘Urve, bu hadisi babasından doğrudan semâ’ etmemiştir ve onun bu rivayeti mürseldir. Doğrusu Müslim’in yer verdiği ikinci rivayette olduğu gibi, o, bunu kardeşi Osmân aracılığıyla babasından işitmiştir. Bu hususun delilleri:

1- Buhârî’nin *Sahîh*’inde tahrîc ettiği bu hadisi, Hişâm’ın babasından doğrudan rivayet ettiği rivayet şeklinde değil, kardeşi Osmân vasıtası ile yapmış olduğu rivayeti tercih etmesi.²⁵

²² Kuşeyrî, Müslim b. Haccâc, *Sahîh*, thk. Muahmmmed Fuâd Abdülbâkî, Beyrut: Dâru’l-Fıkr, 1983, “Mukaddime”, c. I, s. 31.

²³ Müslim, *Sahîh*, “Mukaddime”, s. 31-32.

²⁴ Müslim, *Sahîh*, “Mukaddime”, s. 31-32.

2- Aynı şekilde Müslim de bu hadisi *Sahih*'inde tahrîc etmiştir. Onun da bu hadisi Hişâm'ın doğrudan babasından aktardığı senedle değil, Hişâm'ın Osman vasıtasıyla keza Süfyân b. 'Uyeyne'nin Osmân'dan yapmış olduğu rivayeti tercih etmesi de bunun delilidir.²⁶

3- Humeydî (ö. 218) Müsned'inde bu hadisi, Süfyân b. 'Uyeyne isnâdı ile tahrîc etmiştir. O, şöyle der: "Bu haberin aynısını bana Osmân b. 'Urve b. Zübeyr, babasından tahdîs etti." Humeydî bu rivayeti Süfyân'dan naklettikten sonra "Osmân b. 'Urve bana dedi ki, Hişâm b. 'Urve bu hadisi sadece benden rivayet etmiştir"²⁷ şeklindeki ifadesi, teville ihtiyaç bırakmayacak kadar açık bir nass olup Hişâm b. 'Urve'nin bu rivayeti babasından değil, kardeşi Osman'dan semâ' etmiştir.

4- İlel ilminde otorite olan Dârekutnî (ö. 388)'nin bu hadiste Hişâm b. 'Urve rivayetini tercih etmesi ve Hişâm'ın bunu babasından değil, kardeşi Osman'dan duymuştur, demesi.²⁸

5- Ya'kub b. Şeybe (ö. 262)'nin Hişâm b. 'Urve hakkında Irak'a girmeden önce rivayetlerine karşı çıkılmayan ve 'sebtun' olan biridir, ancak Irâk'a girince rivayetlerini yaydı (çok rivayette bulundu) ve babasından duymadığı halde irsâlde bulunarak ondan rivayetler aktardı, demesi.²⁹

1.4. Râvînin İsnatta Şüpheyeye Düşmesi

Hadislere olan aşırı düşkünlükleri bazı râvîlerin, şüphe ettikleri senetleri, ihtiyata binaen mevkuf ve mürsel olarak rivayet etmelerine neden olmuştur. Onlar, en az (ekalli) olanı esas almışlar ve şöyle demişler: (Hadis rivayeti) ve isnâdı eksilt, ancak çoğaltma. Oysa onların dışındaki hadis hafızları, bu tür isnâdları merfu ya da mevsul olarak rivayet etmişlerdir.

Mücâhid b. Cebr³⁰ (ö. 101), Muhammed b. Sîrîn³¹, Eyûb es-Sahtiyânî³² (ö. 131), Hişâm b. 'Urve³³ (ö. 145), Abdullah b. 'Avn³⁴ (ö. 150) ve Mâlik b. Enes³⁵

²⁵ Buhârî, Muhammed b. İsmâ'îl, *Sahih*, thk. Muhammed Zühayr b. Nâsır en-Nâsır, Tûkî'n-Necât, 1422, "Kitâbü'l-libâs", 145.

²⁶ Müslim, İbnü'l-Haccâc el-Kuşeyrî, *es-Sâhîh*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, ts, "Kitâbü'l-Hâc", 31.

²⁷ Humeydî, Abdullah b. Zübeyr b. 'İsâ b. 'Ubeydulah el-Kureyşî, *Müsne'dü'l-Humeydî*, thk. Hsan Selîm Esed ed-Dârânî, Dimeşk: Dâru's-Sukâ, 1996, c. I, s. 263.

²⁸ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî şerhu Sahihî'l-Buhârî*, thk. Abdülazîz b. Bâz, Beyrut: Daru'l-Fikr, 1379, c. X, s. 370.

²⁹ Zehebî, *Siyeru a'lâm*, c. VI, s. 35.

³⁰ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 189-209, 243.

³¹ İbn Receb, Abdurrahman b. Ahmed, *Şerhu 'ilelî't-Tirmizî*, thk. Hemmâm Saîd, Ürdün: Mektebetü'l-Mennâr, 1987, c. I, s. 430.

³² Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh b. Hilâl b. Esed, *el-İlel ve ma'rifetü'r-ricâl*, thk. Subhî es-Sâmîrânî, Riyâd: Mektebetü'l-Me'ârif, 1988, 55, No: 72.

³³ İbn Receb, *Şerhu 'ilelî't-Tirmizî*, c. II, s. 769.

(ö. 179) gibi seleften birçok muhaddis bunu yapmıştır. Bunun örneği İbn Receb'in, Ya'kûb b. Şeybe (ö. 262)'den Hişâm b. 'Urve hakkında naklettiği şu değerlendirmedir: Hişâm'in sebt olmasına rağmen özellikle Irak'ta iken bazen ihtilaflı rivayetler kendisinden vuku bulmuştur. Ancak bu ihtilaflar boyutu onun itibarsızlaştırarak değildi. O, hatırladığı kadarıyla bazen rivayetleri müsned bazen de mürsel olarak rivayet eder ancak isnâdı ters yüz etmezdi. Nitekim o hadisi verirken bazen babasından, babası da Rasûlullah'tan bazen de babasından o da Âişe'den o da Hz. Peygamber'den şeklinde verirdi. Isnadı iyi hatırladığında müsned, şüpheye düştüğünde de mürsel olarak nakl ederdi."³⁶

Ben derim ki, hadisin mürsel veya muttasıl olduğunda şüpheye düştüğünde hata yapmamak için en az olanı yani yakîni esas alırdı. İbn Receb (el-Hanbelî), Hişâm'ın bu tavrını "Irak'ta iken müracaat edeceği kitaplarının yanında olmamasına" bağlardı.³⁷

1.5. Râvînin Öğrencilerinden Dolayı Yaşadığı Kaygı

Hadis rivayetinin yaygınlık kazanması, imlâ meclislerinin çoğalması ve sayıları binlere³⁸ ulaşan hadis talebelerinin artması, özellikle meşhur râvîlerin tahdîs ve imlâ ile meşgul olmaları, kendileri ve aileleri için yeterince vakit bulamamalarına yol açmıştır. Ayrıca onlar, öğrencileri (faydalı bilgiye) yönlendirme ve irşâd etme görevini de yerine getirir, misafir ağırlar, kimsesiz olanların sosyal ve maddî zorlukları aşmalarında yardımcı olurlardı.³⁹

İşte öğrencilerin çok olması, hadis işitmek için yoğun istekte bulunmaları ve bir kısım öğrencilerin menfi davranışları, bazı hocaların rahatsız olmasına ve yorgun düşmelerine neden olmuştur. İbn Sa'd'ın, Cerîr b. Hâzım (ö. 170)'dan naklettiğine göre o, şöyle demiştir: "Hasan el-Basrî'nin yanında bulunduğumuz bir günde günün yarısını geçirmiştik. Oğlu Şeyhi bırakınız! Onu çok yordunuz. (şu ana kadar) ne yedi ne de içti..." dedi"⁴⁰

³⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-'İlel ve ma'rifetü'r-ricâl*, 55, No: 72.

³⁵ İbn Receb, *Şerhu'l-'İlel*, c. I, s. 430.

³⁶ İbn Receb, *Şerhu'l-'İlel*, c. II, s. 769.

³⁷ İbn Receb, *Şerhu'l-'İlel*, c. II, s. 769.

³⁸ Enes b. Sîrîn (ö. 118) der ki: "Kûfe'ye geldiğimde dört bin kişinin hadis talep ettiğini buna mukabil sadece dört yüz kişinin fıkıh için uğraştığını gördüm." Bkz; Râmehurmi, Hasan b. Abdurrahman, *el-Muhaddisü'l-fâsil beyne'r-râvî ve'vâ'î*, thk. Muhammed 'Accâc el-Hatîb, Beyrut: Dâru'l-Fıkr, 1984, s. 560.

³⁹ Ebû Hamza es-Sukeî (ö. 167), kendisine irtihalde bulunanlardan biri hastalandığında ihtiyacını sorar ve giderilmesini emr ederdi. Bkz; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nubelâ*, c. VII, s. 386.

⁴⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, c. VII, s. 170.

İbn Sa'd, aynı şekilde Eyyûb es-Sahtiyânî (ö. 131)'den Saîd b. Cübeyr (ö. 95)'in bir hadis aktardığını ve kendisine tekrar etmesini istediğini belirtir. Onun da "ben sürekli sağılan ve sütü içilen bir varlık değilim, dedi."⁴¹

İsnadın yaygınlık kazanması ve çoğalması hadis talebelerinin isnâdsız hadisleri kabul etmemeleri bazı hadis hocaları, hadis talebelerin sıkıştırmalarından kurtulmak için isnâdsız rivayeti bir kurtuluş yolu olarak görmüşlerdir. Hatîb (el-Bağdâdî) Hilâl b. el-'Alâ (ö. 280)'dan şunu nakletmektedir: "Babamdan işittim derdi ki, bir gün ashâbu'l-hadis İbn 'Uyeyne'yi sıkıştırdılar. O da çareyi damın üstüne çıkmakta buldu. Kardeşi ona, bunların dağılmasını istiyorsan, isnâdsız hadis rivayet et, dedi..."⁴²

Şerîk el-Kâdî (ö. 177) el-A'meş (ö. 148)'in şöyle dediğini rivayet etmektedir: "İbrahîm en-Neha'î (ö. 96) benim dışında hiç kimseye isnâdli hadis aktarmazdı. Zira o, beni beğeniyordu."⁴³ Öyle ise, hadisin mürsel olarak edası ve isnâdın ihmal edilmesi genelde tüm talebelerin özelde de ehil olmayanların hocalara yönelişlerini kesmek için başvurulan bir yöntemdi.

2. İrsâlda Bulunulan Râviden Kaynaklanan Sebepler (Mürselu ânh)

2.1. Râvinin Tahdîste Bulunduğu Kişiyne Güvenmesi

Bu sebep, muhaddislerin nezdinde râvinin hocasına güven duymasından kaynaklanan ve irsâlin sebepleri arasında da en yaygın olanıdır. Bu olgu, özellikle sahâbe ve tâbiûn nesli için geçerlidir. Zira onların devrinde yalan yaygın değildi. Bazı sahâbe ve büyük tâbiînlerin mürsel rivayetleri bu yoğunlukta kullanmalarına sebep olan faktör, onların arasında var olan güvendi. Öyle ki bu husus öyle bir noktaya varmıştı ki, onlara hadisi kimden aldın denildiğinde öfkelenirlerdi.⁴⁴

İlim ehlinin kitaplarında irsâl sebeplerinden biri olan bu sebebin varlığını gösteren birden fazla örnek bulunmaktadır. Örnek kabilinden bir kaçına yer vereceğim.

1- 'Attâf b. Hâlid (ö. 179) dedi ki, Zeyd b. Eslem (ö. 136) bir hadis nakletti. Adamın biri, ya Ebâ Usâme! (Bu rivayet) kimden dedi. O da Ey kardeşimim oğlu! Biz sefihlerle oturmaz ve onlardan hadis almazdık, dedi.⁴⁵

⁴¹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, c. VI, s. 259.

⁴² Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 393.

⁴³ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nubelâ*, c. VI, s. 247.

⁴⁴ Örnekler için bkz; İbnü'l-Mübârek, Abdullah, *ez-Züh'd*, thk. Habîburramân el-A'zamî, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 524 Hadis No: 1489 ve 1490; İbn Ebî Hâtım, *Takdimetü'l-ma'rife*, s. 166.

⁴⁵ Ebû Zur'a, Abdurrahman b. 'Âmr b. Abdullah ed-Dimeşkî, *et-Târih*, thk. Şükru'llah b. Ni'metullah el-Kûcânî, Dimeşk: Mecme'u'l-Lugati'l-Arabî, c. I, s. 441, No: 1090; İbn 'Adî, *el-Kâmil*, c. I, s. 165; Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 116; Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, c. X, s. 16.

2- Ebu'l-Âliye (ö. 93) Rasûlullah (s.a.s)'tan işiten bana tahdîs etti, dedi. 'Âsım el-Ahvel tahdîs edeni unuttun mu? Diye sordu. O da hayır, söyleyeni de söylediği mekânı da hatırlıyorum, dedi.⁴⁶

3- Dimâm b. İsmâil (ö. 185) el-Evzâ'î (ö. 157)'den naklettiğine göre, (Evzâ'î) tahdîs (hadis rivayet) ettiğinde ona, kimden işittin denildi, Bunun üzerine o, hadisi senin için değil güvendiğim kişilerden kendim için tahammül ettim, karşılığını verdi.⁴⁷

4- Nesâî (ö. 303), kendi isnâdı ile Ebû Recâ – Muhammed b. Seyf-dan naklettiğine göre, (Ebû Recâ) Hasan –Basrî-'ye testideki nebizin haram olup olmadığını sordum, dedi. O da haramdır, zira bize Allah Rasûlü'nün hantem,⁴⁸ dübba,⁴⁹ nakîr⁵⁰ ve müzaffeten⁵¹ içmeyi nehyettiğini⁵² yalan söylemeyen kimseler bize tahdis etti, dedi.

Bu râvilerin rivayetleri mürsel olarak edâ etmeleri, hadisleri aldıkları hocalarını unuttuklarından ya da diğer irsâl sebeplerinden değil, onların hocalarını sika görmelerinden kaynaklanmıştır. Onlar hocalarının yalan söyleyebileceklerini tasavvur edemiyorlardı. Bu hususa delil, irsâlda bulunan kişilere bizzat hocaları sorulduğunda açıklamalarıdır. İmâm Mâlik (ö. 179) dedi ki, "Biz, Zührî (ö. 124) ve Muhammed b. el-Münkedir (ö. 130)'in meclislerinde bulunurduk. Zührî, İbn Ömer şöyle şöyle buyurdu, derdi. Daha sonra tekrar yanında oturduğumuzda ona, sana İbn Ömer'den haber veren kimdir? dedim. O da oğlu Sâlim'dir, dedi."⁵³ İbrahim en-Nehâ'î (ö. 96) el-A'meş (ö. 148)'in hadislerle olan düşkünlüğünü görünce ona isnâdlı hadis rivayet etmiştir.⁵⁴

2.2. Hadisin Birden Fazla Râviden Gelmesi

Bazı râviler, sika olan birden fazla hocalarından semâ' ettikleri hadisleri senedini ihtisâr etmek suretiyle irsâlda bulunma gereği duymuşlardır. Rivayette bu yönetime başvurmaları rivayet etmiş oldukları (haberlerin) sıhhatine güvenmelerindedir. Ehl-i ilimden irsâlin bu sebebini gösteren çok sayıda nass vardır. İbn Abdilberr (ö.463) irsâl sebeplerine işaret sadedinde şunları söylemektedir: "Râvinin hadisi sika bir topluluktan duyması ve sahih kabul

⁴⁶ İbn Abdilberr, *et-Temhid*, c. I, s. 65.

⁴⁷ İbn 'Adî, *el-Kâmil*, c. I, s. 99.

⁴⁸ Hantem: Çamur, tüy ve kandan yapılmış testidir.

⁴⁹ Dübbâ: İçi boşaltılmış kuru kabaktan yapılan kaptır.

⁵⁰ Nakîr: İçi oyulmuş hurma ağacından yapılan kaptır.

⁵¹ Müzaffet: Zift ile sivanmış kaptır.

⁵² Nesâî, Ebû Abdirrahman Ahmed b. Şu'yab b. Ali, *Sünen* (el-Müçtebâ), thk, Abdülfettâh Ebû Gudde, Halep: Mektebetü'l-Matbû'âtî'l-İslâmiyye, 1406/1986, "Eşribe", 83.

⁵³ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 212.

⁵⁴ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nubelâ*, c. VI, s. 247.

etmesi, hocaların nezdinde sahih olduğuna itimat ederek mürsel rivayet etmesidir.⁵⁵

'Alâî (ö. 761) hocalarının sika oluşu ile birlikte râvinin irsâlda bulunmasının sırrına cevap verirken şöyle der: "(Râvinin) hadisi sika olan bir cemaatten duyması, indinde sahih olması ve kalbinin sıhhatine meyletmesi sonucunda sıhhatine inanarak mürsel olarak rivayet etmesidir."⁵⁶ Bu, daha önce yer verdiğimiz İbn Abdilberr'in söylediği ile aynıdır. İbn Hacer de kitabı olan *en-Nüket 'alâ İbni's-Salâh'* da bu iki (âlîme) tabi olmuştur.⁵⁷

Aşağıda söylediklerimizi destekleyen bazı örneklere yer vereceğiz.

1- A'meş (ö. 148), İbrahim en-Nehaî'ye Abdullah b. Mes'ûd tariki ile naklettiğin hadislerin isnâdını ver deyince İbrâhim şöyle dedi: "Hadisi bir râvinin Abdullah'tan aldığını söylediğimde bil ki, bu kişi Abdullah b. Mes'ud'dur. Eğer Abdullah söyledi dersem bil ki, Abdullah'tan aktaran kişi sayısı birden fazladır."⁵⁸

2- Hasan el-Basrî (ö. 110)'den varid olduğuna göre o, şöyle demiştir: "(Bir hadisin isnâdında) Hz. Peygamberin ashabından dört kişi bir araya gelirse onları zikretmeden Allah Rasûlü buyurdu, derim."⁵⁹ Bir başka rivayette ise, dört kişi değil de iki kişi olsalar da onları hafz edeceğini ve doğrudan Hz. Peygamber buyurdu diyeceğini, belirtmiştir.⁶⁰

3- Nesâî, *Sünenü'l-Kübrâ*'da Zekeriyya b. Yahya > 'Amr b. Ali > Abdurrahman > Ebû Hürre > Hasan'dan rivayet ederek dedi ki, Rasûlullah şöyle buyurdu: "Hacâmât yapan da ve yaptırın da orucunu bozmuştur."⁶¹ Bu haberi kimden aldın, dedim. O da "Hz. Peygamber'den işiten birden fazla sahabeden" şeklinde cevap verdi.

a. Hocanın Râviden Yaşça Küçük Olması

Bazı râviler âli isnatlara ulaşmayınca yaşları itibarıyla kendinden küçük olan râvilerden nâzil isnâdla hadis almışlardır. Bu durumda râvi, hadisin edâsında (hocasının) ismini tasrih etmekten hoşlanmamış ve irsâla yönelmiştir. Bu hususun örnekleri;

1- İbn Ebî Hâtım, Ali b. el-Medenî (ö. 234)'nin tariki ile rivayet ettiğine göre, o şöyle demiştir: "Süfyân'dan işitim şöyle derdi: Mansûr onlara isnâdsız hadis naklediyordu. Bazıları, Ey Ebâ 'İtâb! Sana bunları tahdîs eden

⁵⁵ İbn Abdilberr, *et-Temhîd*, c. I, s. 17.

⁵⁶ 'Alâî, *Câmiu't-tahsîl*, s. 88.

⁵⁷ İbn Hacer, *en-Nüket*, c. II, s. 555.

⁵⁸ Tirmizî, Muhammed b. 'İsâ, el-'İlelü's-Sağîr, (el-Câmi' sonunda) thk. İbrâhim Âtuvve 'İvad, Beyrut: Dâru lhyâu't-Türâsi'l-Arabî, c. V, s. 755.

⁵⁹ 'Alâî, *Câmiu't-tahsîl*, s. 79; İbn Receb, *Şerhu 'ilel*, c. I, s. 536.

⁶⁰ İbn Abdilberr, *et-Temhîd*, c. I, s. 57; İbn Receb, *Şerhu 'ilel*, c. I, s. 536.

⁶¹ Nesâî, Ahmed b. Şu'ayb b. Ali, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Abdulgaffâr Süleymân el-Bündârî, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1991, "Kitâbu's-Siyâm", 709.

kimdir, sorma cüretinde bulundular. O da bana el-Hacâc b. Artat (ö. 149) tahdîs etti, dedi. Şimdi burdan git. Süfyân der ki, (Mansûr) "ben size Haccâc'tan daha hayırlıyım" dedi."⁶² Mezkûr metinde Mansûr b. el-Mu'temir (ö. 132)'in rivayette bulunurken hadisi aldığı hocasının ismini zikretmekten i'râz ettiğini görmekteyiz. Hadis aldığı kişinin kim olduğu sorulunca Haccâc b. Artat olduğunu izah etmek zorunda kalmıştır. İsmi baştan vermemesi öğrencilerinden biri olmasındandır.⁶³

2- İbn Şihâb ez-Zührî (ö. 124) Süleymân b. Erkam'dan –İbn Şihâb'ın hocasıdır-⁶⁴ işitmediği halde tahdîs etmiştir. Bu konuda İmam Şâfiî şöyle demiştir: "İbn Şihâb onu mürüvvet ve akıl sahibi olarak görürdü. Onun rivayetlerini kabul etti ve hakkında hüsnü zan besledi. Ya küçük olduğu için ya da başka sebeplerden dolayı ismini zikretmedi."⁶⁵

b. Râvi Hocanın Zayıf Olması

Bazı muhaddisler, durumlarını bilmedikleri ya da sahip oldukları metot, semâ' ettikleri herkesten rivayet almak olduğundan zayıf râvilerden de rivayette buldukları olmuştur.⁶⁶ Nitekim bazı muhaddislerin zayıf kabul ettikleri râvilerden sonradan rivayette bulduklarına şahit olmaktayız.⁶⁷ Muhaddislerden gelen nakillerde, zayıf râvilerden yapılan rivayetler, irsâl sebeplerinden bir sebep olarak sayılmıştır. Bu tür râvilerin zayıf râvilerden yapmış oldukları mürsel rivayetlerini, göz önünde bulundurularak zayıf râvilerden rivayet etme ihtimalinden dolayı bunların rivayetleri kabul edilmeyecektir.

İbn 'Abdilberr (ö. 463), "zayıf olmakla bilinen râvilerden yapılan irsâller sonuç itibarıyla ister tâbiin ister sonrakilerden meydana gelsin, hüccet olmaz. Ancak sika râvilerden hadis alanların hem tedlîsleri hem de mürseleri makbuldür", demektedir.⁶⁸

Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463), mürsel rivayetlerin hüccet olmayacağını delillendirirken şunu söyler: "Râvinin kendisinden irsaldâ (mürselu ân) bulunduğu kişinin ismini zikretmemesindeki amacının, râvinin zayıf olması, adına

⁶² İbn Ebî Hâtım, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, c. III, s. 154-155.

⁶³ Zehebi, *el-Mu'in fi tabakâti'l-muhaddisin*, thk. Hemmâm Abdürrahim saîd, Ammân: Daru'l-Furkân, 1985, s. 49-52.

⁶⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, c. XI, s. 352.

⁶⁵ Şâfiî, Muhammed b. İdrîs, *er-Risâle*, thk. Ahmed Şâkir, Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye, trs, s. 470.

⁶⁶ Râmehurmizî, Yezîd b. Hârûn (ö. 206)'un tariki ile naklettiğine göre, bazıları onu (Yezîd'i) zayıf râvilerden rivayet almakla kınadıklarında şöyle karşılık vermişti: "Ben herkesten rivayet alan insanlara (muhaddislere) yetiştim. Münazara çıkınca isnadı tahsil ettiler. Bkz; Râmehurmizî, *el-Muhaddisü'l-fâsil*, s. 560.

⁶⁷ Tirmizî, *İlel* adlı eserinde Hasan el-Basrî'nin Ma'bed el-Cühenî hakkında konuştuğu halde ondan rivayet aldığını, Şa'bî'nin Hâris el-A'ver'i yalanla ithâm ettiğini ancak bu rağmen kendisinden rivayet aldığını ve İbn 'Uyeyne, Câbir el-Cu'fî zayıf olmakla nitelendirmiş sonra ondan hadis nakletmiştir. Bkz; Tirmizî, *el-İlel*, c. V, s. 755.

⁶⁸ İbn Abdilberr, *et-Temhîd*, c. I, s. 30.

yer verilmesi halinde hadisin zayıf hükmünü alacağı ve adalet sıfatını kaybedeceği korkusudur.”⁶⁹

‘Alâî, “hocanın zayıflığı, râviyi irsalin her türlüüne başvurmaya sevk eden temel faktör olabilir” demektedir.⁷⁰

İbn Receb el-Hanbelî, bu konuda en detaylı açıklamayı yapmıştır. O, şöyle der: “(Hadis) hafızı sika râviden rivayette bulunduğunda mutlaka ismini zikretmiştir. İsmi terk etmişse bu husus, râvinin muhrem olduğunu ve marzî olmadığını gösterir. Bunu Sevri ve diğer muhaddisler çokça yaparlar ve zayıf râviyi gizlemişlerdir. Öyle ki, bazen “bir adamdan” derler. İşte bu Kattân’ın ‘eğer hadisin isnâdı olsaydı yüksek sesle ilan ederlerdi.”⁷¹ Yani (râvi) hadisi sikadan almış olsaydı mutlaka ismini ilan ederdi,⁷² sözünün de anlamıdır.

Bana göre, İbn Receb’in değerlendirmesi yerinde olmakla birlikte mutlak manada doğru değildir. Daha önce belirttiğimiz gibi İbn Receb’in belirttiği sebep dışında başka sebeplerden dolayı sika olanlardan da irsâlda bulunulmaktadır.

Hadis âlimlerinin bir kısım râvilerin mürsellerini zayıf kabul etmeleri, onların her râviden rivayette bulunmalarından kaynaklanmıştır. Zira onlar, zayıf râvilerden de irsâlda bulunmaktadırlar. Örnek olarak Ebu’l-‘Âliye er-Riyâhî (ö. 90), Hasan el-Basrî (ö. 110), ‘Atâ b. Ebî Rabâh (ö. 114), Zührî (ö. 124), Ebû İshâk es-Sabîî (ö. 129), Yahyâ b. Ebî Kesîr (ö. 123), Süleymân et-Teymî (ö. 143), el-A’muş (ö. 14), İbn Cüreyc (ö. 150), es-Sevrî (ö. 161) ve İbn ‘Uyeyne (ö. 198)’nin⁷³ mürsellerini zikredebiliriz. Bunların mürsellerinin zayıf olmasının delili, onların her râviden rivayet almaları ve senedde sakıt olan râvinin zayıf olma ihtimalidir.

Zayıf râvilerin irsâlda bulunan râvinin hükmüne gelince el-‘Alâî onlar hakkında şöyle demektedir: “İrsâlda (mürsil) bulunan kişi bundan dolayı mecruh sayılmaz. Zira mürsil, hüccet olsun diye hadisi tahrîc etmemiştir.”⁷⁴

c. Siyâsî Husumetler

Bu başlığı ele almam, çağdaş bazı hocaların siyâsî ayrılıkları irsallerin sebepleri arasında bir sebep olarak zikretmeleridir.⁷⁵ Dayanakları Hasan el-Basrî’den gelen rivayettir. Bu rivayeti tartışacağız. Bu durum, bazı talebelerin zihninde irsâlin sebeplerinden bir sebep olarak öyle yer edinmiş ki, müzakere esnasında başka sebepleri neredeyse zikretmezler. Hâfız el-Mizzî (ö. 742) bahse

⁶⁹ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 400.

⁷⁰ ‘Alâî, *Câmiu’t-tahsîl*, s. 88.

⁷¹ İbn Ebî Hâtım, *el-Merâsîl*, thk, Ahmed ‘Usâm el-Kâtib, Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1983, s. 14.

⁷² İbn Receb, *Şerhu’l-İlel*, c. I, s. 535.

⁷³ Bkz; Tirmizî, *el-İlel*, 5: 755; el-Hatîb, *Kifâye*, s. 386-392; İbn Receb, *Şerhu’l-İlel*, c. I, s. 532, 533, 534, 535, 539, 552.

⁷⁴ ‘Alâî, *Câmiu’t-tahsîl*, s. 88.

⁷⁵ Cüğbîr, Ömer Abdülaziz, *el-Hasanu’l-Basrî ve’l-hadisü’l-mürsel*, Ammân: Dâru’l-Beşîr, 1992, s. 347-349; Ebû Lübâbe Hüseyin, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, Riyad: Dâru’l-Livâ, 1983, s. 37-38.

konu olan Hasan el-Basrî rivayetinin tümünü kitabı *Tehzîbü'l-kemâl*'de yer vermiştir. O şöyle der: "Muhammed b. Mûsâ el-Haraşî dedi ki, bize Sümâme b. 'Ubeyde tahdis etti, o da 'Atiye b. Muhârib, Yûnus b. 'Ubeyd'den bize tahdis etti, dedi. Hasan (Basrî)'a Ya Ebâ Saîd! Hz. Peygamber'e yetişmediğin halde nasıl olurda Rasûlullah buyurdu, diyorsun şeklinde bir soru sordum. O da Ey kardeşimim oğlu! Senden önce hiç kimsenin bana sormadığı bir soruyu sordun. Benim nezdîmdeki konumun olmasaydı, konu hakkında sana bilgi vermeyecektim. Gördüğün gibi öyle bir zamanda –Haccâc'ın zamanı- yaşıyorum ki, (bundan dolayı böyle rivayette bulunuyorum). Benim Rasûlullah buyurdu, söylediğim bütün rivayetler Ali b. Ebî Tâlib'ten mervidir. Ancak zamandan dolayı Ali'nin adını zikredemiyorum." El-Mizzî, rivayeti Muhammed b. Mûsâ el-Haraşî'ye isnâd ederek rivayette bulundu.⁷⁶

Bu Rivayet, ne sened ne de metin açısından sahihtir.

Bu rivayetin sened açısından sahih olmaması, muhaddislerden bazılarının Haraşî –Muhammed b. Mûsâ b. Nufey'-⁷⁷ hakkında konuşmasından (cerh) dır. Ebû Dâvûd onu, vâhî ve zayıf biri olarak değerlendirmiştir.⁷⁸ Hafız İbn Hacer, et-Takrîb adlı eserinde onun hakkında "leyyin" hükmünü vermiştir.⁷⁹ Ali b. el-Medenî de senetteki Sümâme b. 'Ubeyd'i zayıf olarak nitelendirmiş ve onu yalan söylemekle tavsif etmiştir. Ebû Hâtım (mezkûr râvi) için "münkerü'l-hadis" demiştir.⁸⁰ 'Atiye b. Muhârib'in tercemesine müttali olmadık. Bu isnâtta yer alan zayıf râvilerden dolayı İbn Receb, rivayetin zayıflığına hükmetmiştir. O, "bu isnâd zayıftır. Hasan el-Basrî'nin Hz. Ali'den semâ'ı olmamıştır" demektedir.⁸¹

Bu rivayetin metin açısından sahih olmamasının iki sebebi vardır.

a- Hasan el-Basrî'nin Haccâc'ın zamanında Ali'nin ismini korktuğu için zikretmemesi ve bu nedenle irsaldaki bulunduğu kabul etmek mümkün değildir. Çünkü Hasan rahmetullah aleyh Hişâm b. Hassân'ın⁸² da belirttiği gibi yaşadığı zamanın en cesur insanı idi. Onun ümeraya karşı tenkit ve kınamaları, ayrıca onların reyine aykırı verdiği fetvalar bilinen bir husustur.⁸³ Bu durumda olan birinin korku sebebiyle irsâl yöntemine başvurması beklenilmez.

⁷⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, c. VI, s. 124-125.

⁷⁷ Bu râvi ile ismi, babasının ismi ve nisbesi aynı olan başka bir râvi daha vardır. O da Ebû Ca'fer Şâbâs olup metinde adı geçen râviden iki tabaka sonradır. Bkz; İbn Hacer, *Takrîbü't-tehzîb*, thk. Muhammed 'Avâme, Halep: Dârü'r-Reşid, 1406/1986, s. 509.

⁷⁸ İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, c. IX, s. 482.

⁷⁹ İbn Hacer, *Takrîbü't-tehzîb*, s. 509.

⁸⁰ İbn Ebî Hâtım, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, c. II, s. 468.

⁸¹ İbn Receb, *Şerhu'l-ilel*, c. I, s. 537.

⁸² Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as, *Suâlâtu Ebî 'Ubeyd el-Âcirî Ebâ Dâvûd es-Sicistânî fi'l-cerh ve't-ta'dîl*, thk. Muhammed Kâsım el-'Ömerî, Nşr: el-Câmi'atü'l-İslâmiyye, 1983, s. 348.

⁸³ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, c. VII, s. 164; Ebû Nu'aym, Ahmed b. Abdullah, *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-esfiyâ*, Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1985, c. II, s. 149-150.

b- Bu kıssadan (anlaşıldığına göre) Hasan el-Basrî'nin Hz. Ali'den hadis işitmiş ve ondan çokça rivayette bulunmuştur. Oysa hiçbir âlim, onun Hz. Ali'den semâ' ettiğini kabul etmemiştir. Âlimlerin Hasan el-Basrî'nin Hz. Ali'den semâ'nın olmadığına dair iki delili bulunmaktadır.

1- Hasan el-Basrî'nin Basrâ'daki akranlarının (Ebû Nadre, Câbir b. Zeyd, Bekr b. Abdullah el-Müzenî ve İbn Sîrîn gibi) Hz. Ali'den semâ'ları olmadığı gibi, kesinlikle böyle bir iddiaları da olmamıştır. Öyle ise, Hasan el-Basrî'nin Hz. Ali'den semâ' etme meziyetine nasıl sahip olmaktadır. Bazı ilim sahiplerinin Hasan el-Basrî'nin –küçük iken- Hz. Ali'nin Kûfe'ye⁸⁴ çıkartma yapmasının hemen öncesinde ve hilafetin ilk yıllarında Medine'de onu gördüğü şeklindeki açıklamalarını karşı çıkmayacağımız mümkünattan görmekteyiz. Ancak sınırlı olan bu rüyetin semâ' sayılmayacağı muhaddisler nezdinde bilinen bir konudur.

2- Hasan el-Basrî'nin, Hz. Ali'nin tabakasından olan hiçbir sahabeden semâ'ı ettiği de bilinmemektedir. Hatta o, Hz. Ali tabakasından sonra gelen meşhur sahabeden de semâ' etmemiştir. Bu tabakada olanlardan bazılarının Basra'da kaldıkları bilinmektedir. 'İmrân b. Huseyin, Abdullah b. 'Amr b.'Âs, İbnu'z-Zübeyir, Mu'âviye gibi ... Nasıl olur da bunlardan çokça rivayette bulunmasına rağmen bunlardan semâ'ı olmamış da Hz. Ali'den hadis işitmiştir.⁸⁵

Bu konunun sonunda Hasan el-Basrî dışındakilerin nezdinde, irsâlin sebepleri arasında böyle siyâsî husumetten kaynaklanan bir sebebin olmadığını kesin olarak ifade edemem. Ancak gücüm nispetinde ve araştırmalarımın sonucunda bir kanıtı ulaşmadığını belirtmek isterim.

3. İrsâlin Mürsel Rivayetten Kaynaklanan Sebepleri

3.1. (Mürsel) Rivayetin Müzakere, Ta'lim ve Fetva Olarak Sunulması

Râvi her hangi bir rivayeti, fetva, eğitim ya da müzakere için zikrettiğinde râvinin amacı, genelde isnâd değil metin olmaktadır. Zira bu durumda maksat metindir. Bu itibarla râvi, rivayeti ya isnâdsız ya da isnâdın bir cüzünü zikreder. Muhaddisler, irsâlin bu sebebini kat'i olarak ifade etmişler. Hatîb el-Bağdâdî *el-Kifâye* adlı kitabında mürsel rivayetleri ele alırken şunları söylemektedir: "Bazıları rivayetleri müsned yazıp müzakere ve tenbîh için mürsel olarak rivayet etmişler. Bununla da hadisin muttasıl isnâdının sorulmasını istemişler. Bazen de hadisi

⁸⁴ Bkz: İbn Ebî Hâtım, *el-Merâsîl*, s. 36; Ebû Zur'a, Veliyüddîn Ahmed b. Abdürrahim el-'Irâkî, *Tuhfetü't-tahsîl fi zikri rüvâtî'l-merâsîl*, thk. Abdullah Nevâre, Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1999: s. 67.

⁸⁵ Teym, Es'ad Sâlim, *İlmu tabakâti'l-muhaddisîn*, Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1994, s. 57-85; Hasan el-Basrî'nin Hz. Ali'den semâ' etmediğini söyleyenler için bkz; Tirmizî, *el-Câmi'*, "Hudûd" 1; İbn Ebî Hâtım, *el-Merâsîl*, s. 36-43; el-'Alâî, *Câmi'u't-tahsîl*, s. 162-163; Mizzi, *Tehzîbü'l-kemâl*, c. VI, s. 97; İbn Receb, *Şerhu'l-'ilel*, c. I, s. 537; Ebû Zur'a, *Tuhfetü't-tahsîl*, s. 67-76.

kısaltarak ve daha iyi anlaşılması için irsâlde bulunanlar, tıpkı zamanımızdaki fukahâ gibi (yeni) öğrenen kişiye hadisin ifade ettiği hükmü öğretmek istemişlerdir. Ancak hadisin kullanılması istendiğinde isnâdını beyan etmek gerekir.”⁸⁶

Hâfız İbn Abdilberr, irsâlin sebeplerini sayarken; “Hadisin irâdı müzakere için olduğundan metin ile isnâdın birlikte verilmesi ağır olabileceği için, hafif olan irsalin tercih edilmesi, hadisin muhatapların nezdinde meşhur ve ma’ruf olması ya da irsâli gerektiren başka sebeplerin varlığı etkendir.”⁸⁷ Hafız İbn Hacer de irsâlin sebeplerini sayarken aynı şeyi zikrederek şunları söyler: “Hadis, tahdis amaçlı değil, müzakere veya fetva için irad edildiğinde metin zikredilir. Zira bu durumda maksat isnâd değil, metindir.”⁸⁸

Hatîb el-Bağdâdî, sahâbenin, fetva için bir rivayeti kullandıklarında bu yönetime başvurduklarına işaret etmektedir. Onlar, bazen hadisi müsned bazen de merfû olarak kullanmışlardır. Fetva için zikrettiklerinde ise ref’ etmişlerdir. Binâen aleyh, hadis bu usûlle râvisinden her iki vecihle de muhafaza edilmiş oldu.⁸⁹

Buradan hareketle râvinin müzakere, fetvasına delil ve öğrencilerini ta’limi için rivayet ettiği mürsel rivayetlerin isnâdının hiç olmadığı anlaşılmalıdır. Bilakis râviye, metnin isnâdı sorulduğunda bizzât kendisi onu açıklamıştır. (Râvinin) ihtisâren mürsel olarak rivayette bulunması, fetvanın durumuna uygunluk, ta’lim veya müzakere nedeniyledir. Bu hususun varlığını gösteren en iyi delil, Hatîb el-Bağdâdî’nin el-Esma’î (ö. 216) isnâdıyla tahrîc ettiği şu örnektir. el-Esma’î der ki: “İbn ‘Uyeyne’nin yanındaydım, bir bedevî geldi. Nasıl sabahladın ya şeyh! dedi. Süfyân b. ‘Uyeyne de Allah’a hamd olsun, hayırla dedi. Beytullah’ı tavâf etmeden âdet olan hacı kadın hakkında ne dersiniz? İbn ‘Uyeyne, tavâf dışında diğer hacıların yaptığı her şeyi yapar, dedi. Örneğin var mı? Dedî. İbn ‘Uyeyne evet, dedi. Hz. Âişe tavâf yapmadan âdet olmuştu. Hz. Peygamber ona tavâf dışında diğer hacıların yaptığını yapmasını, emretti, dedi. Bu haberi sana ulaştıran var mı? sordu. İbn ‘Uyeyne evet, dedi. (Bu bilgi) bana Abdurrahman b. Kâsım, babası ve Âişe tariki ile ulaştı. Bunun üzerine bedevî; örneğin güçlü, açıklaman güzel ve Allah seni doğru yola iletsin, şeklinde mukabele de bulundu.”⁹⁰ Bu örnekte İbn ‘Uyeyne’nin bedeviye fetvâyı verirken hadisi nasıl isnâdsız kullandığını gördük. Ancak müstefti isnâdı sorunca açıklamaktan da gevşeklik gösterip imtina etmemiştir.

⁸⁶ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 396.

⁸⁷ İbn Abdilberr, *et-Temhîd*, c. I, s. 17.

⁸⁸ İbn Hacer, *en-Nüket*, c. II, s. 555.

⁸⁹ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 417.

⁹⁰ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 403-404.

3.2. Rivayetin Megâzî ve Siyer ile İlgili Olması

Sahabe, Hz. Peygamber zamanında gerçekleşen olay ve gazveleri bizzat görüp şahit olmuşlardır. Bu olaylar onların zihninde yer edinmiş, onları tebliğ etmek ve gereği ile amel etmişlerdir. Bu hadiseleri onlardan çocukları ve fethettikleri ülkelerin insanları dinlemişlerdir. Olay ve gazvelerin şöhreti ve bunları sahabeden nakledenlerin çok olması, doğal olarak tâbiîn ve sonraki neslin bunları bazen hocalarını zikretmeden mürsel olarak rivayet etmelerine neden olmuştur. Nitekim bu tür rivayetlerde mürseller daha fazladır ve râvileri de diğer konulardaki rivayetlerinde isnâda gösterdikleri ehemmiyeti megâzî ve siyer ilminde göstermezler. İmâm Zehebî, Mûsâ b. 'Ukbe (ö. 141)'nin Megâzî'sinden söz ederken şunu demiştir: "Ondaki rivayetlerinin çoğu sahih ve mürselleri de ceyyittir."⁹¹

Muhammed b. İshâk ve Muhammed b. Ömer el-Vâkîdî gibi siyer ve megâzînin en meşhur müelliflerinin olay ve havadisleri maktû' bir şekilde ele almaları ve bir haber⁹² için birleşik isnâd⁹³ kullanmaları, (olayları bu tarzda vermeleri) megâzî ve siyer rivayetinin de tabiatına uygundur. Ayrıca onlar olaylar arasındaki silsilenin zorunluğu hasebiyle isnâdı terk etmelerinden dolayı âlimler tarafından kınanmamışlardır.

Her ne kadar İmâm Mâlik (ö. 179) (rahmetullah aleyh) müfterek haberlerin cem'inde müteşeddid kabul ediliyorsa da bu yöntemi az da olsa kullanması, Siyer ile ilgili rivayetler de bu uslubu kullanmak mecburiyetinde kalmıştır.⁹⁴ O, Muvatta adlı eserinde "Rasûlullah Pazartesi günü vefat etti, Salı günü de defin edildi. İnsanlar cenaze namazını imam olmaksızın grup grup kıldılar. Bazıları, Minberin yanına bazıları da Bakî' mezarlığına defin edilmelidir, dediler. Ebû Bekir es-Sıddîk geldi ve Hz. Peygamber'den "Bir peygamber ancak öldüğü yere defin edilir" sözünü işittiğini, belirtti. Bunun üzerine, vefat ettiği yer kazıldı. O'nu yıkamak için gömleğini çıkartmak istediklerinde "gömleği çıkartmayın!" diye bir ses duydular. Gömleği çıkartmaktan vazgeçip öyle yıkadılar."⁹⁵

⁹¹ Zehebî, *Siyeru a'lâm*, c. VI, s. 116.

⁹² İbn Receb, *Şerhu'l-ilel*, c. II, s. 816; Dîb, Muhyiddîn, *Menâhicü't-te'lîf fi's-siyreti'n-nebevî*, Dîmeşk: Dâru'l-Kelîmî't-Tayyib, 2000: s. 265-289.

⁹³ cem'î isnad: -bazı âlimler, bu işleme; dağınık konuların cem'i ve ya telfiki demişler- Muhaddisin iki veya daha fazla hocadan bir hadisi alıp farklı yönlerini metnin uygun yerine serpiştirerek bir hadis elde etmesidir. Şimâli, Yâsir Ahmed, *Cem'u'l-mufterek mine'l-hadisî'n-nebevî*, Ammân: Dâru'l-Furkân, 1999, s. 7.

⁹⁴ Kâdî 'İyâz, b. Mûsâ b. 'Amrûn el-Yahsubî, *el-İlmâ' ilâ ma'rife usûli'r-rivâye ve takyidi's-semâ'*, thk. es-Seyyid Ahmed Sakar, Kahire: Dâru't-Türâs, 1977, s. 178; Şimâli, Yâsir Ahmed, *Cem'u'l-mufterek*, s. 19-20.

⁹⁵ Mâlik b. Enes, İbn Malik b. 'Âmir el-Asbahî, *el-Muvatta*, thk, Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Beyrut: İhyâu't-Türâsî'l-Arabî, 1985, c. I, s. 231; Şimâli, Yâsir Ahmed, *Cem'u'l-mufterek*, s. 32.

İbn Abdilberr, mezkûr hadisin akabinde şu açıklamayı yapmaktadır: "Mâlik'in belâği dışında bu hadisin bu şekilde rivayet edildiğini bilmiyorum. Fakat onu Mâlik, birçok vecih ve farklı hadislerden cem etmiştir ve sahihtir."⁹⁶

3.3. Rivayetin Sahabe Öğütleri, Hükümleri ve Zühdleri Hakkında Olması

Muhaddisler, isnâdın şart ve zorunlu olduğu hadisler ile, kemâl ve ziyet olarak görüldüğü hadislerin arasını ayırmıştır. Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmi'u li ahlâki'r-râvî ve âdâbi's-sâmi'* adlı kitabında bu hususu detaylandırmış ve açıklamıştır. O, der ki; "Müsned olan hadisler, ahkâmın kaynağı ve şeriatın aslıdır. Senedi muttasıl ve râvileri adil olan hadislerin kabulü ve onlarla amel etmenin gereği ve reddedenin günahkâr oluşu noktasında âlimler arasında ihtilâf yoktur."⁹⁷ (Hatîb el-Bağdâdî) daha sonra kaynağı sahabe olan mevkufu ile tâbiûn olan maktû' türü rivayetler, zayıf râviler ve rivayetlerine itimâd edilmeyenlerin hadisleri üzerine konuşmuştur. Ayrıca o, tefsir, megâzî, hurûfu'l-kırâât, târih, cerh ve ta'dîl kitaplarında yer alan hadisleri, mütekaddimûn dönem şiir kitapları ve hadisin muhtelif rivayet yollarını derleyen kitaplarda yer alan rivayetler üzerinde de konuşmuştur.⁹⁸

Hatîb el-Bağdâdî sözlerini şöyle sürdürmektedir: "Yukarıda yer verdiğimiz kaynakların tümünün isnâdla yazılması gerekir. İsnadı atılır sadece metin verilirse işin hakikati bozulur ve hükmü sâbit olmaz. Zira (haber)in sıhhati ve onunla amel etmek için senedin muttasıl olması şarttır."⁹⁹

Hatîb el-Bağdâdî, salih insanların haberleri, âbid ve zâhidlerin hikâyeleri, belağatçıların öğütleri, edebiyatçıların hikmetli sözlerini aktarmak için isnâdın şart değil, ziyet olduğunu açıklar.¹⁰⁰

Ben, bu tür rivayetlerin genelde râvilerin mürsel olarak rivayet ettiklerini ve isnâdlarında mütesahil davrandıklarını kabul ederim. Zira önemli olan bu haberlerin ihtiva ettiği öğütler ve kapsadıkları faydalar ve bunlarla amel etmektir. Bu nedenle isnâda ihtiyaç yoktur. Selefin de dediği gibi hikmetin isnâdı, varlığıdır.¹⁰¹

Hatîb el-Bağdâdî İbnü'l-Mübârek (ö. 181)'e isnâd ederek tahrîc ettiğine göre, İbnü'l-Mübârek'e "kitaplarda mevâiz (öğüt ve nasihat) bulmaktayız; onları alalım mı?" şeklinde bir soru soruldu. O da "(almanızda) bir beis yoktur, velev ki,

⁹⁶ İbn Abdilberr, *et-Temhîd*, c. XXIV, s. 395.

⁹⁷ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmi'u li ahlâki'r-râvî ve âdâbi's-sâmi'*, thk, Mahmûd Tahhân, Riyad: Mektebetü'l-Me'ârif, 1983, c. II, s. 179.

⁹⁸ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmi'*, c. II, s. 190-212.

⁹⁹ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmi'*, c. II, s. 213.

¹⁰⁰ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmi'*, c. II, s. 213.

¹⁰¹ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmi'*, c. II, s. 214.

duvarın üstünde bir öğüt bulsan ve sana fayda verecekse al", dedi. Ona "ya fıkhi bir bilgi olsa?" denildiğinde o da: "semâ' olmadan (almanız) doğru değildir", şeklinde cevap verdi.¹⁰²

Mevâizin mürsel rivayetine örnek, Hafız ez-Zehebî (ö. 748)'nin *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ* adlı kitabında büyük sahabi Şeddâd b. Evs (ö. 58)'in hal tercemesini verirken zikrettiği şu örnektir: Sellâm b. Miskîn dedi ki, bize Katâde tahdis etti. Şeddâd b. Evs verdiği hutbede şöyle dedi: Ey İnsanlar! Dünya hazır olan bir eceldir. Ondan iyi de kötü de yer. Ahiret ise ertelenmiş bir müddettir. O, gün Kadir ve Melik olan (Allah) hükmeder. Dikkat edin, hayrın tümü cennettir. Kötülüğün tamamı da cehennemdedir."¹⁰³

Ben derim ki, bu isnâd mürseldir. Çünkü Katâde'nin Enes b. Mâlik¹⁰⁴ dışında başka sahabeden semâ'ı olmamıştır. Ancak bu mev'izeyi kabul etmek için isnâda ihtiyaç yoktur. (Hulasa) hadisin ahkâmıla ilgili olsun ya da olmasın isnâdını yazmak daha evlâdır.¹⁰⁵

Sonuç ve Neticeler

Bu çalışma esnasında bazı neticelere ulaştım. En bâriz olanları şunlardır:

- 1- Mürsel kavramı, mutekaddimûn hadisçiler nezdinde geniş bir kullanıma sahiptir. Bu kavram, her türlü inkıtâ'ı (seneddeki kopukluğu) kapsardı. Müteahirun, bu kavramı tabiûndan önceki râvinin isnâttan düşmesine hasrettiler.
- 2- İrsâl sebeplerinin öğrenilmesi, râviler indinde isnâdın başlangıcına ışık tutacak, onların isnâda bakışlarını ve isnâda karşı duruşlarını da aydınlayacaktır. Bu husus, ayrıca sahabe, tâbiûn ve etbâu't-tabiun devrindeki rivayet gerçeğini tasavvur etmemize imkân sağlayacaktır.
- 3- İrsal sebeplerini araştıran kişi, bu sebeplerin ilmi, nefsi, içtimâî ve siyâsî nedenler gibi çeşitlilik arzettiğini görecektir.
- 4- Râviler nezdinde irsal sebepleri; iradeye bağlı olan ve olmayan iki sebebe dayanmaktadır.
- 5- İrsâl sebeplerinin öğrenilmesi, bazı râvilerin mürsel rivayetlerinin kabulü veya reddinde muhaddislerin tenkitsel ifadelerinin anlaşılmasına katkı sağlar.
- 6- Araştırmanın sonucuna göre irsal sebeplerini (üç gruba ayırmak mümkündür.) Bunlar: mürsil râviden, kendisinden irsal yapılan mürsel anhudan ve mürsel rivayetten kaynaklanmıştır.

¹⁰² Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmi'*, c. II, s. 214.

¹⁰³ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-Nubelâ*, c. II, s. 466.

¹⁰⁴ İbn Ebî Hâtım, *el-Merâsîl*, s. 139; 'Alâî, *Câmiu't-tahsîl*, s. 255.

¹⁰⁵ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmi'*, c. II, s. 214.

Başta da sonda da Hamd Allah'a Salât ve Selâm da Peygamber'imize, âline ve ashabına olsun.

Kaynakça

- Abdülazîz, Ömer, *el-Hasanu'l-Basrî ve hadîsu'l-mürsel*. Ammân: Dârü'l-Beşîr, 1992.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh b. Hilâl b. Esed. *el-İlel ve ma'rifetü'r-ricâl*. Thk. Subhî es-Sâmirânî, Riyâd: Mektebetü'l-Me'ârif, 1988.
- 'Alâî, Selâhuddîn Ebû Saîd b. Halîl, *Câmiu't-tahsîl fî ahkâmi'l-merâsîl*, thk, Hamdî Abdülmecîd es-Silfî, Beyrut: Mektebetü'n-Nahdeti'l-Arabî, 1968.
- Avnî, Şerîf Hâtîm b. 'Ârif. *el-Menhecü'l-muktarah li fehmi'l-mustalah*. Riyad: Dâru'l-Hicre, 1996.
- Cügbîr, Ömer Abdülazîz. *el-Hasanu'l-Basrî ve'l-hadîsu'l-mürsel*. Ammân: Dâru'l-Beşîr, 1992.
- Dîb, Muhyiddîn, *Menâhicü't-te'lîf fi's-siyreti'n-nebevî*, Dîmeşk: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 2000.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as. *Suâlatu Ebî 'Ubeyd el-Âcîrî Ebâ Dâvûd es-Sicistânî fî'l-cerh ve't-ta'dîl*. Thk. Muhammed Kâsım el-'Ömerî, Nşr: el-Câmi'atü'l-İslâmiyye, 1983.
- Ebû Nu'aym, Ahmed b. Abdullah. *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-esfiyâ*. Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1985.
- Ebû Zur'a, Veliyüddîn Ahmed b. Abdürrahim el-'Irâkî. *Tuhfetü't-tahsîl fî zikri rüvâtü'l-merâsîl*, thk, Abdullah Nevâre, Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1999.
- Ebû Lübâbe Hüseyin. *el-Cerh ve't-ta'dîl*, Riyad: Dâru'l-Livâ, 1983.
- Ebû Zur'a, Abdurrahman b. 'Âmr b. Abdullah ed-Dîmeşkî. *et-Târîh*. Thk. Şükrullah b. Nîmetullah el-Kücânî, Dîmeşk: Mecme'u'l-Lugati'l-Arabî.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ahmed b. Alî b. Sâbit. *el-Kifâye fî İlmi'r-rivâye*, Medine-i Münevvere: el-Mektebetü'l-İlmiyye. -----, *el-Fakîh ve'l-mutafakkîh*, thk, İsmâil el-Ensârî, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1980.
- , *el-Câmiu li ahlâki'r-râvî ve âdâbi's-sâmî'*, thk, Mahmûd Tahhân, Riyad: Mektebetü'l-Me'ârif, 1983.
- Humeydî, Abdullah b. Zübeyr b. 'İsâ b. 'Ubeydulah el-Kureşî. *Müsnedü'l-Humeydî*. Thk. Hasan Selîm Esed ed-Dârânî, Dîmeşk: Dâru's-Sukâ, 1996.
- Râmehurmezî, Hasan b. Abdurrahman. *el-Muhaddisü'l-fâsıl beyne'r-râvî ve'vâ'î*. Thk. Muhammed 'Accâc el-Hatîb, Beyrut: Dâru'l-Fıkr, 1984.
- İbn Abdilberr, Yûsuf b. Abdullah. *et-Temhîd limâ fi'l-Muvatta mene'l-me'ânî ve'l-esânîd*. thk, Mustafâ b. Ahmed el-Alevî ve Muhammed Abdülkerîm el-Bekrî.
- İbn 'Adî, el-Abdulah. *el-Kâmil fî du'afâi'r-ricâl ve 'ilel'l-hadis*. Beyrut: Daru'l-Fıkr, 1958.
- İbn 'Âşûr, Muhammed Tâhir. *Keşfu'l-muğatta 'ani'l-me'ânî ve'l-elfâzi'l-vâkia fî'l-Muvatta*.Tûnus: Şirketü't-Tûnisiye, 1976.

- İbn Ebî Hâtım, Abdurrahman b. Muhammed b. İdrîs b. el-Münzir. *el-Cerh ve't-ta'dîl*. Beyrut: Daru İhyâu't-Türâsi'l-Arabî, 1271/1952.
- , *el-Merâsîl*. thk, Ahmed 'Usâm el-Kâtib, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1983.
- İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd b. Manî'. *et-Tabakâtü'l-kübrâ*. Dâru Sâdir, Beyrut: 1985.
- İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî, *en-Nüket 'alâ Kitâb İbni's-Salâh*. thk, Rabî' b. Hâdî 'Umeyr, Riyad: Dâru'r-Râye, 1988.
- , *Fethu'l-bârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, thk, Abdülazîz b. Bâz, Beyrut: Daru'l-Fikr, 1379.
- , *Takrîbü't-tehzîb*. Thk. Muhammed 'Avâme, Halep: Dâru'r-Reşîd, 1406/1986.
- , *Tehzîbu't-tehzîb*, Hindistan: Dâiretü'l-Me'ârifî'n-Nizâmiyye, 1352.
- İbnü'l-Mübârek. Abdullah. *ez-Zühd*. Thk. Habîburramân el-A'zamî, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- İbn Receb, Abdurrahman b. Ahmed. *Şerhu 'ileli't-Tirmizî*. thk, Hemmâm Saîd, Ürdün: Mektebetü'l-Mennâr, 1987.
- Kâdî 'Iyâz, b. Mûsâ b. 'Amrûn el-Yahsubî. *el-İlmâ' ilâ ma'rife usûli'r-rivâye ve takyidi's-semâ'*. thk, es-Seyyid Ahmed Sakar, Kahire: Dâru't-Türâs, 1977.
- Mâlik b. Enes, ibn Malik b. 'Âmir el-Asbahî., *el-Muvatta*. thk, Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Beyrut: İhyâu't-Türâsi'l-Arabî, 1985.
- Müslim, Kuşeyrî Müslim b. Haccâc. *Sahîh*, thk, Muahmmmed Fuâd Abdülbâkî, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1983.
- Mizzî, Yûsuf b. Abdurrahman b. Yûsuf. *Tehzîbü'l-kemâl fî esmâi'r-ricâl*. thk, Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf, Beyrut: Muessesetü'r-Risâle, 1400/1980.
- Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şu'yab b. Ali. *Sünen* (el-Müçtebâ), thk, Abdülfettâh Ebû Gudde, Halep: Mektebetü'l-Matbû'âti'l-İslâmiyye, 1406/1986.
- , *es-Sünenü'l-kübrâ*. thk, Abdulgaffâr Süleymân el-Bündârî, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1991.
- Sağîr, Hisse bnt., Abdülazîz. *el-Hâdisü'l-mürsel beyne'l-kabûl ve'r-redd*. Cidde: Dâru'l-Endülüsi'l-Hadrâ, 2000.
- Şâfiî, Muhammed b. İdrîs. *er-Risâle*. thk, Ahmed Şâkir, Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye, trs.
- Şimâlî, Yâsir Ahmed. *Cem'u'l-mufterek mine'l-hadisî'n-nebevî*, Ammân: Dâru'l-Furkân, 1999.
- Teym, Es'ad Sâlim. *İlmu tabakâti'l-muhaddisîn*. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1994.
- Tirmizî, Muhammed b. 'Îsâ, el-'İlelü's-Sağîr. (el-Câmi' sonunda) thk, İbrâhim Âtuvve 'İvad, Beyrut: Dâru İhyâu't-Türâsi'l-Arabî.
- Vureykât, Ahmed Abdülkerim. *el-Vehm fî rivâyâ muhtelifi'l-emsâr*. Riyad: Edvâu's-Selef, 2000.
- Zehebî, Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Tezkiretü'l-huffâz*. thk, Abdurrahman b. Yahyâ el-Muallimî el-Yemânî, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.

-
- , *el-Mu'in fî tabakâti'l-muhaddisîn*. thk, Hemmâm Abdürrahim saîd, Ammân: Daru'l-Furkân, 1985.
- , *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, thk, Şu'ayb el-Arnaût, Beyrut: Muessesetü'r-Risâle, 1990.